

کمیته نما، چالش‌ها و دستاوردها، ارزیابی عملکرد کمیته نما مشهد*

مریم استادی^{۱*} - فاطمه محمدنای قرائی^۲ - مریم معتمدی نژاد^۳

۱. استادیار گروه شهرسازی، مرکز تحقیقات معماری و شهرسازی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران (نویسنده مسئول).
۲. استادیار گروه شهرسازی، مرکز تحقیقات معماری و شهرسازی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران.
۳. دانشجوی دکتری شهرسازی، گروه شهرسازی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۲/۲۷ تاریخ اصلاحات: ۱۴۰۱/۰۹/۱۰ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۱/۰۹/۱۷ تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۵/۲۸

چکیده

وظیفه ذاتی طراحی شهری، مدیریت ارتقای کیفیت‌های طراحی شهری توأمان در ابعاد محتوایی و رویه‌ای می‌باشد. بدون توجه همزمان به این دو، ناب‌ترین نظریه‌های طراحی شهری نیز ممکن است بی‌ثمر و در عرصه واقعیت ناکارآمد باقی بمانند. ارتقای کیفیت منظر افزون بر نیاز به تدوین ضوابط و وضع قوانین فراگیر، روشن و کم و بیش قابل انعطاف نیاز به تعریف ساختار اجرایی دقیق و کارآمد دارد تا بتواند اهرم مناسبی برای اجرای این ضوابط و قوانین باشد. کمیته‌های نما یکی از انواع روش‌های کنترل و اجرای این ضوابط هستند که در دستیابی به هدف ارتقای منظر نقش به‌سزایی دارند. شهر مشهد با تدوین مصوبات و تشکیل کمیته‌های کنترل و هدایت منظر شهری یکی از پیشگامان اصلی این امر در کشور بوده است. هدف از انجام این پژوهش ارزیابی عملکرد کمیته نما مشهد از طریق بررسی آسیب‌ها و چالش‌ها و دستاوردهای آن و ارائه پیشنهادهای موثر بر بهبود این عملکرد می‌باشد. این پژوهش با استفاده از روش پژوهش ترکیبی، طرح پژوهش همسوسازی به ارزیابی عملکرد کمیته نما مشهد در دو فاز کمی، کیفی پرداخته است. یافته‌های پژوهش بیان می‌دارد که مهم‌ترین چالش‌های کمیته‌های نما؛ کیفی بودن تصمیمات و اعمال سلیقه فردی اعضا، ضعف جایگاه قانونی و نبود ضوابط ملاک عمل و نبود ضمانت اجرایی می‌باشد. مهم‌ترین دستاوردهای آن؛ جلب توجه جامعه تخصصی به اهمیت منظر همگانی، حقوق و سلیقه شهروندان و تقویت جایگاه معماران در فرآیند توسعه منظر شهری می‌باشد. پیشنهادهای جهت بهبود عملکرد کمیته نما در دو بخش رویه‌ای شامل مواردی مانند ارتقای سطح اداری تشکیلاتی کمیته نما، تشکیل کمیته هدایت طرح‌ها، تهیه گزارش عملکرد ادواری و بخش محتوایی شامل برنامه‌ریزی برای مشارکت و نظرسنجی و فرهنگ‌سازی برای ترویج الگوی معماری ایرانی می‌باشد.

واژگان کلیدی: جداره شهری، کمیته نما، سیما و منظر شهری، مشهد.

* این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی با عنوان «بررسی عملکرد کمیته نما در تحقق سیما و منظر مطلوب شهری» به سفارش مرکز پژوهش‌های شورای شهر مشهد بوده است که در سال ۱۳۹۹ توسط نویسنده اول انجام شده است.

** E-mail: Ostad1889@mshdiau.ac.ir

۱. مقدمه

نما در معنای واژگانی آن به صورت ظاهری هر چیزی، آنچه که در معرض دید و در برابر چشم باشد گفته می‌شود (در فرهنگ دهخدا). نما رابط فضای داخلی و بیرونی است (Takashi 2004). به گفته کلارنس اشتاین ۱۹۵۵ طراحی شهری هنر مرتبط کردن بناها با یکدیگر، بناها با بستر طبیعی‌شان است، کالن بر این باور است که آنچه در خلق یک بنا موثر است هنر معماری است از همجواری چندین و چند بنا کیفیت جدیدی شکل می‌گیرد و موفقیت این همجواری به هنر ارتباط وابسته است و هنر در برقراری ارتباط میان عناصر بصری در کلیت جدید است (Cullen 2008). ساختمان‌های منفرد افزون بر نقش فردی خود در بسیاری از شرایط باید در خدمت نیازها و ویژگی‌های مکان به عنوان یک کل باشند. اگر هر ساختمان به تنهایی جلب توجه کند نتیجه کار آشوبی آزردهنده خواهد بود؛ هرچند تعداد بسیار کمی می‌توانند تک‌نوازی کنند ولی بیش‌تر آن‌ها باید همانند اعضای هماهنگ یک گروه کر هم‌آواز باشند (Francis 2011). شکل و سبک نما، عناصر یک نمای شهری مانند در و پنجره و بازشو، ترکیبات حجمی، رنگ، علائم و نشانه‌ها، مواد و مصالح استفاده‌شده، سایبان‌ها و جز این‌ها باید از نظر هماهنگی و توازن، تناسب، جنبه‌های نمادین، زیبایی و وقار، نگهداری و مرمت، نظم و خوانایی، سادگی و پیچیدگی، تداوم و گوناگونی و ترکیب مورد واکاوی و ارزیابی قرار گیرد (Sadeghzadeh 2018). معیارهای این ارزیابی بیش‌تر دارای جنبه‌های بصری و زیبایی‌شناسانه است که باید کیفیت‌هایی چون تنوع، هویت، خوانایی و معنا در فضاها ایجاد کند و سطح آگاهی شهروندان را ارتقا بخشد.

موضوع مهم در طراحی نما و جداره شهری افزون بر ویژگی‌های ظاهری نما، ایجاد هماهنگی و ارتباط با نماهای مجاور با هدف ایجاد کلیتی یکپارچه می‌باشد به نحوی که خلاقیت معمارانه را نیز محدود و مخدوش نسازد. به عقیده "تیبالدز"، موضوع هماهنگی و دستیابی به کلیت یکپارچه به مثابه هدف اصلی کنترل توسعه همواره مورد توجه مراجع کنترل بوده است اما سوال اصلی این است که چه میزان از هماهنگی برای این امر لازم است:

- در ایجاد هماهنگی جداره، باید تنوع عناصر حفظ گردد.
- در ایجاد هماهنگی نماهای شهری، بایستی شخصیت و کاراکتر عناصر را پاس داشت.
- برای ایجاد هماهنگی در جداره‌های شهری، نقش و جایگاه یگانه‌ی عناصر باید حفظ گردد.
- برای ایجاد هماهنگی در نماهای شهری، عناصر بایستی به شکل منسجم در ارتباط دوسویه با یکدیگر قرار گیرند و در پی خلق یک کلیت با مفهومی مشترک باشند.
- برای دستیابی به هدف، ایجاد کلیت یکپارچه نیازمند تلاش و همکاری متخصصین، سازمان‌ها و حرفه‌های هم‌پیوند با

موضوع و همچنین نیازمند همسویی میان حرفه‌مندان، توسعه‌گران و شهروندان نیز می‌باشد. شیوه‌های کنترل و هدایت نما و جداره‌ی شهری به شکل‌های گوناگون و بر اساس نظام مدیریت و تشکیلات اجرایی سازمان‌های کنترل‌کننده برنامه‌ریزی شده است. باید این نکته را خاطر نشان ساخت که داوری امور زیبایی‌شناسانه‌ی چون جداره‌های شهری به دلیل وجه کیفی و تفسیری آن نسبتاً ذهنی است و مراجع کنترل و هدایت باید از تحمیل سلیقه خود بر متقاضیان صدور مجوز پرهیز نمایند. مراجع کنترل نباید بر جزئیات طراحی نما تمرکز نمایند مگر آن‌که بستر محیطی، چنان شرایط حساسی داشته باشد که کنترل دقیق را توجیه نماید. برای نمونه توسعه در حوزه‌های تاریخی شهر و یا زمینیهایی که دارای ارزش یا کاراکتر زمینیه‌ای ویژه‌ای در شهر می‌باشند. به‌طور کلی کمیته‌ها و مراجع کنترل محلی باید از پذیرش طرح‌های ناهماهنگ با کاراکتر محلی محدود خودداری کنند. موفقیت راه‌حل‌ها نیازمند همسو کردن دیدگاه‌ها است. همکاری نه تنها میان حرفه‌های مرتبط با موضوع، بلکه میان بخش تخصصی و جامعه محلی نیز الزامی است. معماران به تنهایی نمی‌توانند کاری از پیش ببرند.

در چند سال اخیر در شهرهای مهم کشور کمیته‌های نما به عنوان ابزار کنترل و هدایت نماهای شهری شکل گرفته‌اند و در واقع یکی از انواع روش‌های کنترل و اجرای ضوابط موجود در نماهای شهری هستند که تعریف دقیق نقش و جایگاه و مسئولیت ایشان در اجرای مصوبات و اهداف آن نقش به‌سزایی دارد. مانند هر ساختار کنترلی دیگری نمی‌توان انتظار داشت مراجع کنترل و کمیته‌های نما باعث افزایش تعداد آثار باکیفیت معماری در سطح شهر شود. بلکه هدف اصلی این مراجع و کمیته‌ها تلاش در جهت کنترل نماهای فاقد حداقل کیفیت‌ها است. شیوه ایجاد هماهنگی در نما افزون بر نیاز به تدوین ضوابط و وضع قوانین فراگیر، روشن و کم و بیش قابل انعطاف نیاز به تعریف ساختاری دقیق و کارآمد دارد تا بتواند اهرم مناسبی برای اجرای ضوابط و قوانین باشد. شهرداری مشهد نیز براساس تاکیدات مصوبه شورای عالی شهرسازی و معماری در تاریخ‌های ۱۳۶۹ و ۱۳۸۷ و در چند مرحله در جهت ایجاد جداره شهری هماهنگ و یکپارچه، مصوباتی تنظیم نموده و بر اساس دستورالعمل سال‌های ۱۳۸۴ و ۱۳۹۱ شورای شهر نحوه کنترل و نظارت بر آن دستورالعمل‌ها و ضوابط را به کمیته‌ی نما سپرده است.

مهم‌ترین مطالب عنوان‌شده در مصوبه‌های پیش‌گفته را می‌توان به شرح زیر دسته‌بندی نمود:

- **موضوعات محتوایی:** مواردی در خصوص تعریف نما، مصالح مرغوب، پالت رنگی، الحاقات، خرپشته، هماهنگی سطوح مختلف، خط آسمان، فرم بازشوها، ممنوعیت نمای غیر اسلامی، حفظ جداره نرم و غیره.
- **موضوعات روبه‌ای:** ضوابطی در خصوص: شرط صدور

سودمند می‌باشند (Bhuyan and Zhang 2019). بر اساس این رویکرد (آمیخته)، طرح پژوهش همسوسازی برای انجام این پژوهش انتخاب شده است. بر مبنای این طرح پژوهش، از روش‌های کمی و کیفی همزمان و با وزنی یکسان استفاده می‌شود. جمع‌آوری و تحلیل داده‌های کمی و کیفی در این پژوهش به صورت جداگانه انجام می‌شود؛ ترکیب نتایج متفاوت (از طریق مقایسه و مقابله نتایج مختلف) در جریان تفسیر است. گردآوری داده‌های کمی با ابزار پرسش‌نامه‌ی برای متخصصین انجام شده و داده‌های کیفی از طریق مصاحبه‌های عمیق گردآوری گردیده است.

جامعه آماری و حجم نمونه پژوهش حاضر در دو بخش کمی و کیفی به شیوه ذیل تعیین شده است:

- بخش کمی: جامعه آماری متخصصین پاسخگو به پرسش‌نامه‌ی آنلاین؛

- بخش کیفی: مشارکت‌کنندگان در بخش کیفی پژوهش حاضر متخصصین، مسئولین و اعضای کمیته نما هستند. جهت تعیین تعداد مشارکت‌کنندگان در این بخش از نمونه‌گیری گلوله برفی بهره گرفته شده است. در این روش نمونه‌گیری برای یافتن مطلعین کلیدی، با فرض یافتن چند مطلع آغازگر، سعی شد با طرح سوالاتی چون: چه کس دیگری در این مورد زیاد می‌داند؟ با چه کسی لازم است در این باره صحبت شود؟ و غیره از هر نمونه به نمونه کلیدی دیگر دست یافت.

از آن‌جا که پژوهش حاضر از هر دو رویکرد کمی و کیفی و ابزارهای پرسش‌نامه، مصاحبه بهره گرفت جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز از روش‌های کمی و کیفی به صورت توأمان استفاده گردید. به منظور تحلیل پرسش‌نامه‌ها از تحلیل‌های آماری و برای تحلیل مصاحبه‌ها، از تحلیل کدگذاری تماتیک در محیط نرم‌افزار MAXQDA استفاده شده است.

پایانکار در صورت انجام ناماسازی سطوح جانبی، نحوه‌ی کنترل و بررسی، اقدامات ایمنی، نگهداری و مرمت.

هر چند فرآیند نوسازی شهری امری تدریجی و زمان بر بوده و جایگزینی نماهای جدید بر جداره‌های پیشین و میزان اثربخشی آن بر کیفیت منظر شهری نیاز به گذر زمان طولانی دارد، اما در همین چند سال نیز کمیته‌های نما تأثیراتی بر روند طراحی و اجرای نمای ساختمان‌ها در شهر داشته‌اند، ارزیابی این عملکرد جهت شناسایی نقاط قوت و ضعف این کمیته می‌تواند به بهبود عملکرد این کمیته در جهت کاهش آثار منفی و افزایش اثربخشی آن کمک نماید.

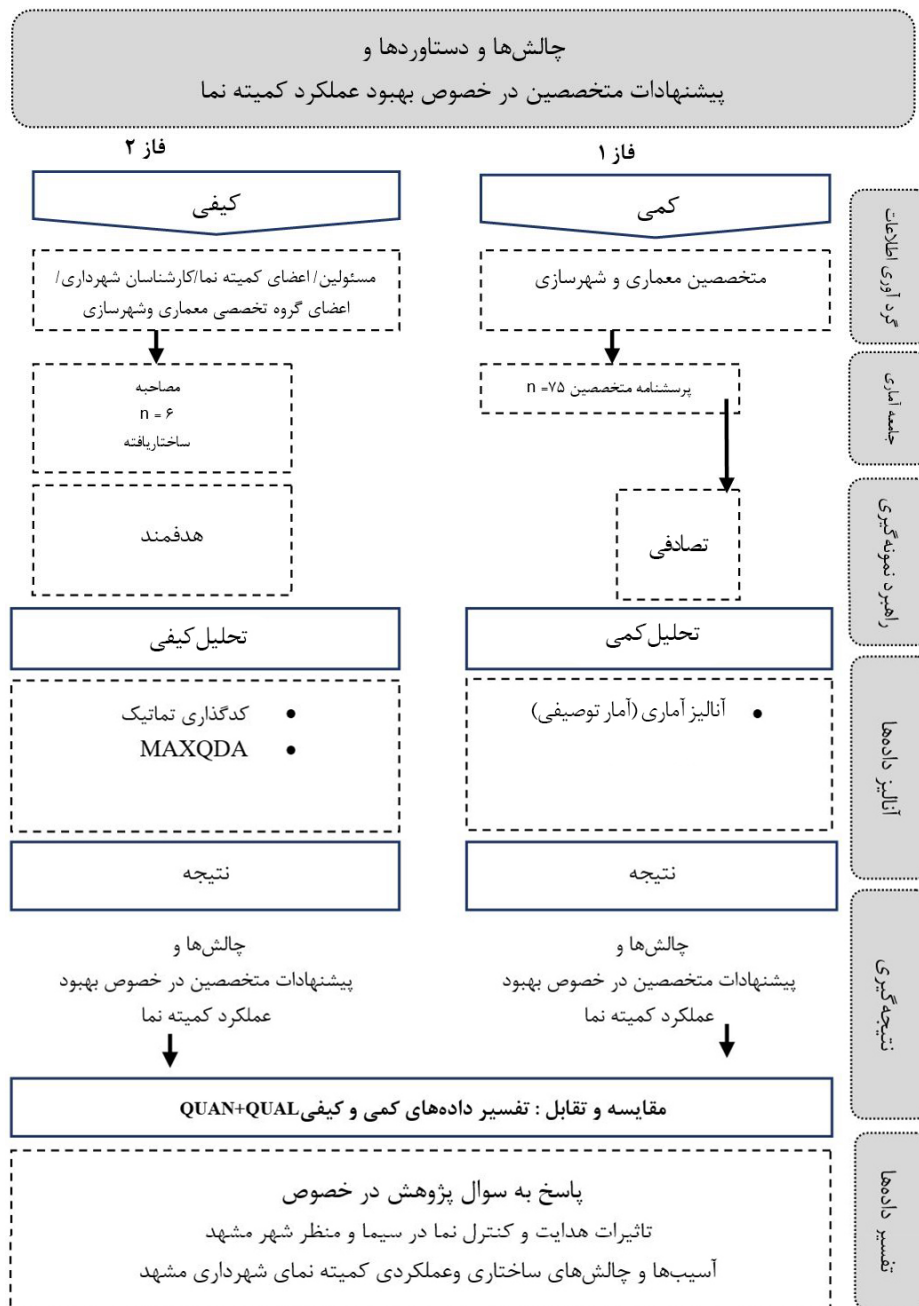
با توجه به گذشت نزدیک به یک دهه از آغاز فرآیند کنترل نماها در شهرداری مشهد، سنجش میزان اثرگذاری این تصمیمات در قالب مصوبات و فعالیت‌های کمیته نما در زمینه ساماندهی سیما و منظر شهر ضرورت دارد. این ارزیابی به دو بخش محتوایی (محتوای مصوبات) و رویه‌ای (نحوه انجام کنترل‌ها و تصمیم‌گیری در قالب کمیته نما) قابل تفکیک است و بر اساس هدف تبیین‌شده در این پژوهش تمرکز اصلی بر بعد رویه‌ای خواهد بود.

سوال پژوهش: مهم‌ترین چالش‌های ساختاری و کارکردی و دستاوردهای کمیته نما شهرداری مشهد چیست؟

۲. روش تحقیق

بنیان‌های فلسفی این پژوهش ریشه در پارادایم پراگماتیسمی دارد. از این رو پژوهش حاضر با اتخاذ رویکرد آمیخته (ترکیبی) سعی در کاربردی نمودن یافته‌ها دارد. روش پژوهش ترکیبی برای پرداختن به سؤالات پژوهش بیش از یک روش را ترکیب می‌کند (Creswell 2017). پژوهش‌هایی با روش‌های ترکیبی برای پرداختن به مشکلات پیچیده و چند رشته‌ای شهری

شکل ۱: روش‌شناسی پژوهش

۳. بدنه تحقیق

نما صورت ظاهری بیرونی بنا است که جزئیات تزئینی و معماری آن را از جداره‌های دیگر ساختمان متمایز می‌کند (Jaworski and Thurlow 2010). اصطلاح "نما" به طور کلی به سطح خارجی دیواره اشاره دارد. با این حال، گاه این واژه تنها برای نام بردن بخش بیرونی یک ساختمان به کار می‌رود. این واژه از کلمه لاتین در دوران پساکلاسیک facia (به معنای چهره انسان) گرفته شده است. در آغاز، نما تنها یک فرآورده‌ی جانبی از نوع مواد مورد استفاده در ساخت دیوار بود، زیرا سطوح خارجی و داخلی تفاوتی نداشتند. اندک اندک، با افزایش اهمیت زیبایی‌شناسانه

بنا، لایه بیرونی پناهگاه‌های انسانی به اصلاحاتی دست یافت که برای چشم دلپذیر باشد (Sandac et al. 2019). موضوع نمای شهری، چهره‌ی مسلط کالبد شهر و بازگوکننده‌ی نخستین پیام‌ها در دید شهروندان است (Haqgoo and Molla Salehi 2019). نما در یک مرتبه برون‌داد ویژگی‌های درونی ساختمان و ساکنانش است و در مرتبه‌ای دیگر در پیوند با شهر و مردم آن (Pendar 2019). نما و منظر شهری نخستین سطح تماس انسان با پدیده‌ی شهر بوده و ادراک بصری محیط را تحت تأثیر قرار می‌دهد و هرچند هر نما، بنا به ویژگی و کاراکتر خود از نمای دیگر متمایز درک می‌شود اما لازم است نماهای

۴. کاراکتر شخصیت و انسجام نماها باید در سازگاری با عرف موجود باشد (هماهنگی با ساختمان‌های مجاور و به گونه‌ای با آن‌ها وارد گفتگو شدن).
۵. ترکیبات نما باید دارای ریتم و نظم مناسب بوده و آسایش بصری و اشتیاقی برای مکث و تماشا در تماشاگران پدید آورد.
۶. نماها باید حسی از توده ساختمان و مصالح به کار رفته در آن را بازنمایی کنند؛ حسی که باید با بیان یا تجلی فرم ساختمان درهم تنیده باشد.
۷. مصالح کاربردی نما باید اصیل، بادوام، ملموس، و تزئینی بوده، و افزون بر آن، با طبیعت و اقلیم محیط سازگار باشند.
۸. تزئینات نما باید توجه تماشاگران را به خود جلب نماید، حس بصری آن‌ها را به کار گرفته و حس کنجکاوی آن‌ها را برانگیزد (Buchanan 1988).

۴. انتظارات فضایی از نمای شهری (بعد ادراک محیطی)

به راستی، نمای ساختمان‌ها به صورت یک صفحه نمایش ترکیبات معماری ظاهر می‌گردند که دربردارنده‌ی نوعی معنا هستند و از این رو این توانایی را دارند که قوه‌ی خیال آدمی را تحریک نمایند و با وی ارتباط برقرار کنند (Khak Zand et al. 2013). برخی از عناصر در جداره وجود دارند که مانند اجزای آن (لبه و زمینه) دیدنی نیستند بلکه این عناصر از بعد ادراکی دریافت می‌شوند و تاثیر می‌گذارند (Lynch 1994). همچنین نماها دارای نقش‌های چندگانه‌ای هستند که به فراخور هر نقش نیاز به توجهات ویژه دارند: نقش حفاظتی، نقش نمایشی، نقش ارتباطی. نماها دارای مولفه‌های تشکیل‌دهنده‌ای نیز به شرح ذیل می‌باشند (جدول ۱).

تشکیل‌دهنده‌ی یک جداره شهری به صورت یک کل یکپارچه تلقی شده و هر عنصر نما ارتباط سازنده با این کلیت را داشته باشد.

پژوهش پیتز بیوکن^۱ درباره نماهای معاصر لندن (Buchanan 1988; Bhuyan and Zhang 2019)، ایده‌های فوق را یک گام پیش‌تر برده است. او به عنوان معماری که ناظر چهره شهر معاصر انگلستان است، به شدت تحت تأثیر اندیشه‌های کریستوفر الکساندر^۲ قرار دارد و درباره اهمیت رابطه اجتماعی و روانی میان نمای ساختمان‌ها و قلمروی عمومی، ایده‌های قدرتمندی دارد. بیوکنن مسأله اساسی معماری را نه انتخاب سبک می‌داند و نه راه‌کارهای صادقانه و بی‌غل و غش. او آشکارا مغالطه اخلاقی مدرنیسم را رد می‌کند؛ مغالطه‌ای که پشتوانه بسیاری از ضدیت‌های معماران با موضوع کنترل طراحی بوده و آن را سبب ترویج بی‌صدافتی در طرح‌ها می‌داند. او مشکل معماری معاصر را وجود نماهایی تکراری و کسل‌کننده می‌داند که برای شتاب بخشیدن به کار، بیش‌تر پیش‌ساخته هستند؛ و از آن‌ها با عنوان "نماهای پولی" یاد می‌کند. بیوکنن ذهنش را به تمامی متوجه این موارد می‌کند: ۱. بازیابی اهمیت خیابان و نقش نماها در آن؛ ۲. توجه دوباره به زمینه و بستر، تاریخچه و تزئینات؛ ۳. اهمیت جایگاهی که نماها از دید کالبدی و روانی برای افراد فراهم می‌کنند. او در رابطه با نما، هشت ایده تجویزی زیر را بیان می‌دارد:

۱. نماها باید آفرینشگر حس مکان باشند. آن‌ها باید نقش دوگانه‌شان (لفافی برای کل ساختمان و مفصل‌بندی فضای خارجی) را به خوبی ایفا کنند.
۲. نماها باید واسط میان فضای درون و بیرون، و فضای فردی و همگانی باشند و امکان گذار تدریجی و سلسله‌مراتبی میان آن‌ها را فراهم کنند.
۳. نماها باید دارای پنجره‌هایی باشند که افراد را به مکث در مقابل نما تشویق کرده، و حیات درونی ساختمان را بازنمایی کنند.

جدول ۱: مولفه‌های نما

مولفه رابطه در نما یا بدنه شهری	
خط زمین	لبه برخورد بنا با زمین، خط زمین نام دارد. این خط می‌تواند ناشی از تاثیر بصری سنگ ازاره بوده و یا حتی کل سطح همکف را در بر گیرد. خط زمین نمایانگر چگونگی ارتباط با زمین است (Pakzad 2003).
خط آسمان	خط آسمان مرز میان عناصر تعریف‌کننده یک فضا و آسمان است. خط آسمان دربردارنده‌ی مرز توده و ساختمان‌ها در پیوستن به آسمان می‌باشد (Pakzad 2003).
خطوط چیره در نما	گاه چگونگی ترکیب عناصر سطوح یا احجام گوناگون در یک بدنه، راستاهایی را در چشم بیننده ایجاد می‌کنند. این راستاها در واقع خطوط القایی بدنه نسبت به بیننده می‌باشند. این خطوط ممکن است عمودی یا افقی باشند (Pakzad 2003).
مولفه عنصر در نمای شهری	
پهنای قطعات	هر جداره از ترکیب چندین نمای جداگانه و یا نمای قطعات مستقل متفاوت تشکیل شده است. فاصله میان دو لبه یک نما با نماهای مجاور، پهنای قطعه را مشخص می‌سازد (Pakzad 2003).
ارتفاع و حجم و توده	یکی از روش‌های کنترل ارتفاع، محدودیت‌های ارتفاعی است. کنترل حجم و توده ساختمان با تعیین حداکثر ابعاد افقی یا سطح زیربنا نیز بر ارتفاع ساختمان‌ها تأثیر می‌گذارد (Tabatabai 2013).

مولفه عنصر در نمای شهری

پیش‌آمدگی در جداره	پیش‌آمدگی حجمی بیرون‌زده در ارتفاعی از سطح بدنه است که تمامی سطوح آن بسته باشند. پیش‌آمدگی‌ها از عناصر حجمی جداره هستند که بسته به نوع و ارتباط خود ایجاد ریتم یا تأکید در جداره می‌نمایند (Tabatabai 2013).
روزنه‌ها و بازشوها	روزنه‌ها فضاهای ارتباطی درون و بیرون جداره‌اند، مانند پنجره‌ها، بازشوها و غیره که شفاف بوده سبب عبور نور می‌شوند. روزنه‌های بزرگ و بدون تناسب با نما، جداره را از نظر بصری ضعیف جلوه می‌دهد (Tabatabai 2013).
رنگ و بافت مصالح	رنگ و مصالح از عناصر غالب بصری در زمینه می‌باشد که الهام‌بخش پدیده بوم‌گرایی و محلی بودن است. این عناصر در ایجاد تعادل، هماهنگی و هم‌سنخ‌سازی اجزای زمینه جایگاهی ویژه دارند (Zakavot 2014).
تزئینات نمای شهری	منظور چگونگی آرایش و چیدمان عناصر معماری شهری در یک بنا است؛ تزئینات نیز در سبک معماری اثرگذار بوده و بیانگر تمایلات اجتماعی است (Zakavot 2014).
الحاقات، علائم و تابلوها	الحاقات محیطی شامل کلیه اجزا و عناصری هستن که با هدف تسهیل بهره‌برداری انسان در سیمای محیط پدیدار می‌شوند، مانند مبلمان شهری، تابلوها، علائم و غیره (Zakavot 2014).

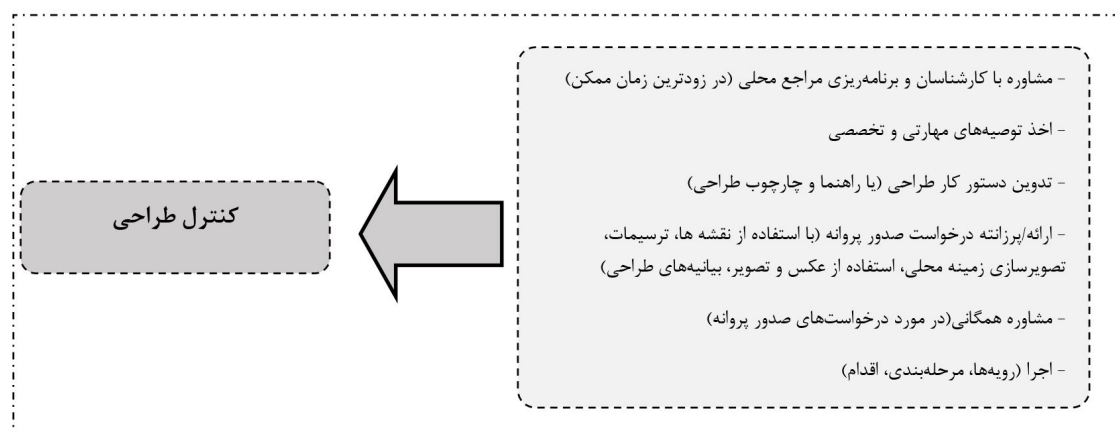
۵. رویه‌های کنترل نما

فرآیند کارآمد هستند، و باید هم در سیاست‌های طراحی و هم در راهنمای مکمل طراحی، مورد توجه و رسیدگی موشکافانه قرار گیرند.

تمامی مفاهیم طراحی، سه گام ضروری را بیان می‌دارند که بدین قرارند: "تحلیل"، "سنتز (ترکیب)" و "ارزیابی" در یک کنش طراحی، این سه گام می‌توانند به صورت چرخه‌ای چندین بار پی در پی تکرار شوند. نکته دارای اهمیت اینست که اشکال گوناگونی از فرآیند طراحی را می‌توان شناسایی نمود (Markus 1969; RIBA 1965; Shirvani 2019; Khak Zand et al. 2013; Darke 1978)؛ اما با دقت در آن‌ها، مشاهده می‌شود که با وجود تفاوت‌های ظاهری در شکل حلقه‌های بازخوردی، همگی دارای این سه گام اصلی هستند. بیش‌تر طراحان بر اهمیت تدوین اهداف، تحلیل، تولید آلترناتیوها، انتخاب آلترناتیو بهینه، و ارزیابی نتایج، پای می‌فشارند. لنگ^۱ (۱۹۴۹)، بر لزوم تعامل میان فرآیندهای طراحی و توسعه (ساخت)، ماهیت طراحی فرآیندی، و مباحث فعالیت‌های رویه‌ای، تأکیدی دو چندان دارد.

جونز^۲ (۱۹۸۰) با واکاوی موشکافانه تعاریف فرآیند طراحی، آن را مجموعه‌ای از کنش‌ها و اقداماتی می‌داند که به صورت متوالی و پشت سرهم یا به شکل موازی انجام می‌گیرند تا از یک دستور کار با هدف آغازین، به طرح نهایی دست یابند. باور او درباره فرآیند، مسیر یا راهبردی تعریف شده است که به منظور تکمیل طراحی، تدبیر و اتخاذ می‌شود. او میان رویه‌های طراحی (Procedures of Design) و فرآیند (به معنی تفکر) طراحی، تمایز قائل می‌شود. جونز، رویه‌های طراحی را یک روال معمول می‌داند. از دیدگاه برنامه‌ریزی، نظام کنترل توسعه، طیفی از رویه‌های رسمی و غیررسمی که بخشی از فرآیند طراحی هستند را تنظیم می‌کند. از جمله رویه‌های رسمی می‌توان به "تسلیم درخواست صدور پروانه به مراجع محلی"، "ارائه" (پرزانتته) مناسب آن، و نیز "مشاوره همگانی" اشاره کرد. برای رویه‌های غیر رسمی نیز می‌توان از توصیه، راهنمایی، مشورت با متخصصان، و گفتگو با ناظرین و کنترل‌کنندگان توسعه، نام برد. این رویه‌های رسمی و غیررسمی، اجزای مهم یک

شکل ۲: رویه کنترل طراحی

(Punter and Carmona 2011)

دکتری، ۶۸ درصد کارشناسی ارشد و ۶ درصد کارشناسی می‌باشند. با دریافت نظرات افراد و کدگذاری آن‌ها در نرم‌افزار Maxqda، کلیه چالش‌های مطرح‌شده در قالب مقولات و مفاهیم بر اساس میزان مشابهت دسته‌بندی گردید. مهم‌ترین مقولات به‌دست آمده در بخش چالش‌ها شامل این موارد بوده‌اند: کیفی بودن تصمیمات و اعمال سلاقی، ضعف در جایگاه قانونی و ضوابط ملاک عمل، عدم وجود ضمانت اجرایی، اثرگذاری جریان‌های قدرت و سرمایه، ضعف ساختار تشکیلاتی، ضعف آگاهی عمومی و اعضا و متخصصین کمیته نما. از این میان چالش عدم وجود ضمانت اجرایی و عدم بهره‌گیری از اعضای با تجربه که به عنوان مهم‌ترین چالش‌های کمیته نما و فرآیند کنترل نما معرفی شده است.

روش پژوهش: با استفاده از روش پژوهش ترکیبی، طرح پژوهش همسوسازی به ارزیابی عملکرد کمیته نما در دو فاز کمی، کیفی پرداخته شده است. در این بخش با توجه به شکل ۱ (فاز یک کمی) با استفاده از ابزار پرسش‌نامه نظرات متخصصین گردآوری شده است.

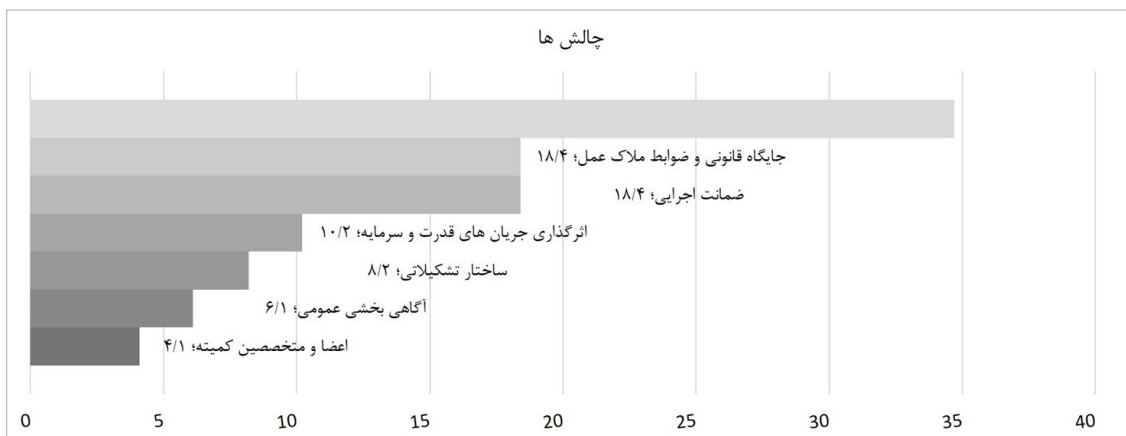
۶. دریافت نظرات و تجزیه و تحلیل دیدگاه‌های گروه‌های دخیل

در این بخش در قالب روش کمی به دریافت نظرات متخصصین ناظر بر جنبه‌های محتوایی و رویه‌ای کمیته نما با استفاده از ابزار پرسش‌نامه پرداخته شده و در انتها نیز چالش‌های کمیته نما و پیشنهادات برای بهبود عملکرد کمیته از افراد پرسیده شده است. جامعه آماری این بخش ۷۵ نفر بوده که از این میان ۲۶ درصد دارای تحصیلات

شکل ۳: چالش‌های کمیته نما بر اساس میزان اهمیت و به تفکیک مفاهیم مورد اشاره

شکل ۴: چالش‌های کمیته نما به تفکیک مقولات

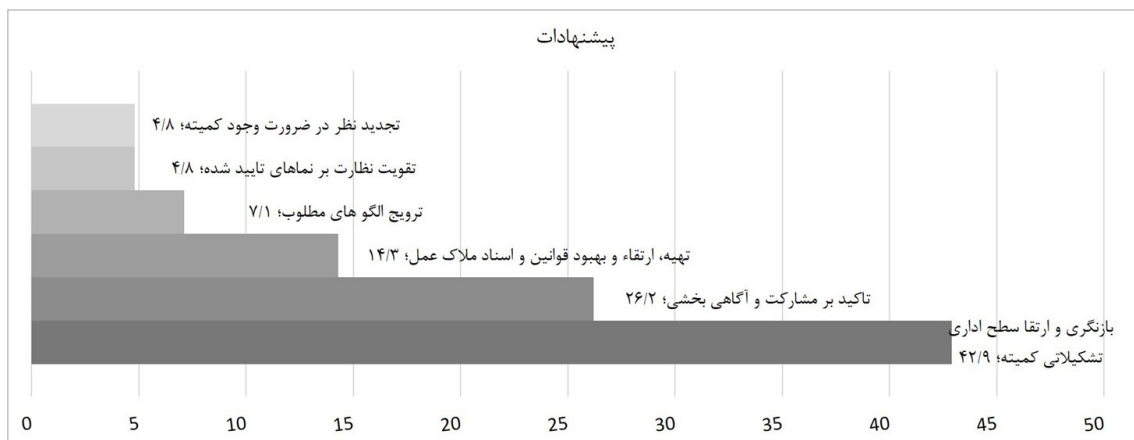
شکل ۵: مفاهیم و مقولات مرتبط با چالش‌های کمیته نما

۷. پیشنهادات در جهت بهبود عملکرد کمیته نما

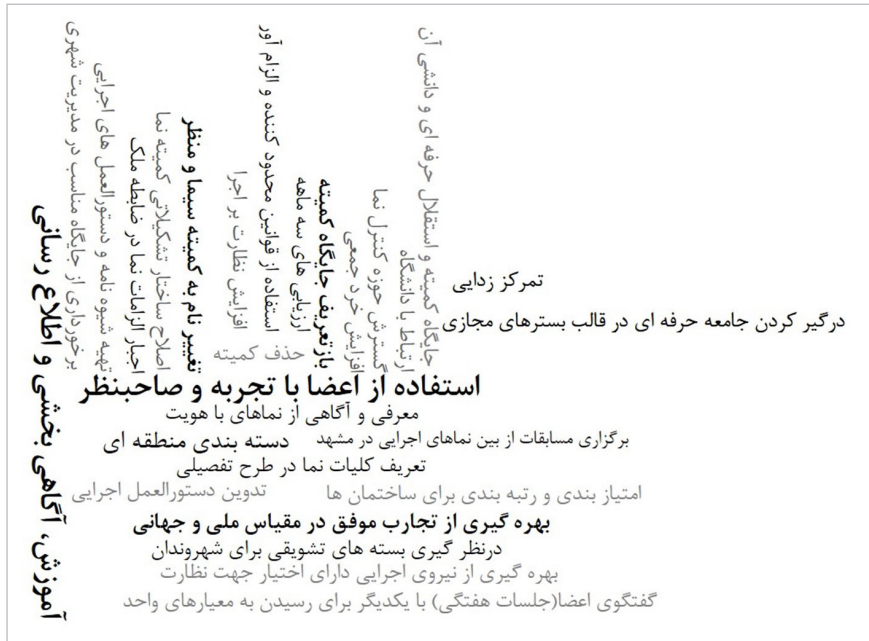
پیشنهادات افراد در ارتباط با بهبود عملکرد کمیته نما در نرم‌افزار Maxqda، در قالب مقولات ذیل دسته‌بندی شده است: "بازنگری و ارتقای سطح اداری تشکیلاتی کمیته نما، تاکید بر مشارکت و آگاهی‌بخشی، تهیه و ارتقای قوانین و اسناد ملاک عمل، ترویج الگوهای مطلوب، تقویت نظارت بر نماهای تایید شده و تجدید نظر در ضرورت وجود کمیته". از میان مقولات مذکور، "بازنگری و ارتقای سطح اداری تشکیلاتی کمیته نما" به‌عنوان مهم‌ترین مقوله شناسایی شده است.

۶. پیشنهادات متخصصین در ارتباط با بهبود عملکرد کمیته نما به تفکیک مقولات

شکل ۷: پیشنهادات متخصصین در ارتباط با بهبود عملکرد کمیته نما به تفکیک مقولات

شکل ۸: مفاهیم و مقولات مرتبط با پیشنهادات متخصصین در خصوص بهبود عملکرد کمیته نما

بازنگری و ارتقای سطح اداری تشکیلاتی کمیته	بهره‌گیری از تجارب موفق در مقیاس ملی و جهانی اقتدار بیش‌تر کمیته و استقلال حرفه‌ای و دانشی آن تغییر نام به کمیته سیما و منظر اجبار الزامات نما در ضابطه ملک باز تعریف جایگاه سازمانی کمیته
تاکید بر مشارکت و آگاهی بخشی	در نظر گیری بسته‌های تشویقی برای شهروندان اجرای خوب در گبر کردن جامعه حرفه‌ای در قالب بسترهای مجازی گفتگو اعضا کمیته با یکدیگر برای دستیابی به روش و معیارهای واحد
تهیه، ارتقا و بهبود قوانین و اسناد ملاک عمل	تهیه شیوه‌نامه‌ها اجرایی تعریف کلیاتی برای کنترل نما در طرح تفصیلی تدوین دستورالعمل‌های اجرایی
تقویت نظارت بر نماهای تایید شده	بهره‌گیری از نیروی اجرایی دارای اختیار جهت نظارت افزایش نظارت بر اجرا و تعریف فرآیند حقوقی
ترویج الگوهای مطلوب	برگزاری مسابقات از بین نماهای اجرایی شهر شناساندن نماهای با هویت و آگاه بخشی امتیاز بندی برای ساختمان‌ها
تجدید نظر در ضرورت وجود کمیته	تمرکز زدایی از کمیته حذف کمیته

پیشنهادات

۸. تجزیه و تحلیل

به دستاوردها، چالش‌ها و راه‌کارهای احتمالی دریافت و تحلیل گردد. مصاحبه‌ها مربوط به برخی مسئولین و اعضای کلیدی کمیته نما می‌باشد که در شکل زیر جمع‌بندی شده‌اند:

در بخش کیفی، با هدف عمق بخشیدن به محتوای پژوهش و تدقیق ارزیابی به دریافت نظرات اعضای کمیته نما از طریق مصاحبه عمیق در دو بخش محتوایی و روبه‌ای پرداخته شده است تا دیدگاه‌ها و نظرات خود اعضا نسبت

جدول ۲: جمع‌بندی مصاحبه‌های عمیق

پیش‌تاز بودن کمیته نمای مشهد در کشور وجود ساختار کنترل‌گر و هدایت‌کننده سیما و منظر شهری تشویق توسعه‌گران به به‌کارگیری معماران خیره بهره‌گیری از طراحان توانمند دارای توانایی گفتگو و پاسخگویی در کمیته‌ی نما فرهنگ‌سازی برای توجه به بناهای مهم (بزرگ و در حاشیه خیابان‌های اصلی) تاکید بر اهمیت منظر همگانی و حقوق عمومی شهروندان برای توسعه‌گران ارتقای جایگاه معماران و ایفا کردن سهم جدی در جریان توسعه شهر	مهم‌ترین دستاوردهای کمیته نما
وجود خلأ قانونی در خصوص نظارت و کنترل عدم وجود بازوی اجرایی و نظارتی عدم وجود پشتیبان و متولی واقعی و دغدغه‌مند برای کمیته نما مانند شورا شهر یا شهرداری بهره‌گیری شرکت‌های مشاور و توسعه از معماران کم‌تجربه برای طراحی نما ارائه نقشه‌های صوری (عدم مطابقت با نقشه‌های اجرایی) فقدان توجه به ویژگی‌های هویتی در طرح‌ها رونق نماهای کلاسیک (دور شدن از معماری بومی و سنتی) چیرگی گرایش‌های اقتصادی و تبعیت معماران از خواست مالک بازنگری در جایگاه و فرآیند بررسی و اخذ تاییدیه کمیته نما افزایش ضمانت اجرایی تصمیمات کمیته نما بررسی تجارب سایر کشورها در جهت اصلاح و افزایش اثربخشی کمیته گردآوری تجربیات کمیته نما در جهت شناسایی نقاط قوت و ضعف برگزاری جلسات هم‌افزایی بین اعضای کمیته فرهنگ‌سازی برای ترویج الگوی معماری ایرانی ایجاد سازوکاری برای نقد کمیته نما (جهت افزایش تاثیرگذاری آن)	مهم‌ترین چالش‌های کمیته نما و فرآیند کنترل نما پیشنهادات جهت بهبود عملکرد کمیته نما

۹. بحث و نتیجه‌گیری

همگانی و حقوق شهروندان و تقویت جایگاه معماران در توسعه، کمیته نما را به عنوان تنها یا معدود اهرم کنترل کیفیت در توسعه و مهم‌ترین دستاوردهای غیر قابل چشم‌پوشی بیان نموده و عملکرد ایشان را قابل دفاع می‌سازد.

همچنین پیشنهادات موثر بر بهبود عملکرد و افزایش کارایی و اثربخشی کمیته نما و سایر ساز و کارهای هدایت و کنترل سیما و منظر شهری اشاره می‌گردد.

سرانجام بررسی‌های پیش‌گفته نشان می‌دهد، کیفی بودن تصمیمات و اعمال سلیقه اعضای کمیته و ضعف جایگاه قانونی و نبود ضوابط ملاک عمل و نبود ضمانت اجرایی مهم‌ترین چالش‌های کمیته‌های نما می‌باشد که همگی کم و بیش بیانگر اشکالاتی در ساختار اداری- حقوقی و تشکیلاتی کمیته‌ها می‌باشد. اما وجود دستاوردهایی چون جلب توجه جامعه تخصصی و مردم به اهمیت منظر

۳: پیشنهادات

رویه‌ای

۱. تقویت سطح و جایگاه اداری تشکیلاتی
بازتعریف جایگاه کمیته در فرآیند (ساخت، صدور پروانه و پایانکار)
تکمیل ساختار کمیته‌های کنترل و هدایت (شامل: تشکیل کمیته کنترل و هدایت طرح‌های تفصیلی و موضوعی موضوعی و کمیته سیما و منظر نظام مهندسی استان، و کمیته نگهداری بناهای شهری)
تمرکززدایی و توسعه کمیته در مناطق شهرداری در قالب تعریف چارچوب مشخص و وحدت بخش مرکزی
تعریف فرآیند روشن و اثربخش نظارت بر اجرای نمای مصوب
مستندسازی فرآیند و گردش کار و نمونه‌های موفق ارزیابی و هدایت بازاندیشی و آسیب‌شناسی مستمر عملکرد کمیته نما
برگزاری جلسات هم‌افزایی با متخصصین خبره
برگزاری مسابقات نماهای برتر و رتبه‌بندی ساختمان‌ها
تعریف بسته‌های تشویقی برای شهروندان و توسعه‌گران برتر
۲. تقویت و بهبود بخشی به عملکرد کمیته نما
۳. ارتقای آگاهی عمومی

محتوایی

۱. تهیه و تکمیل اسناد و ضوابط قانونی در قالب (ضوابط طرح‌های تفصیلی در دست تهیه و دستورالعمل‌های بومی‌شده و اسناد طراحی شهری)
۲. برنامه‌ریزی برای مشارکت و نظرسنجی در دو سطح
تکمیل اسناد هدایتگر دارای نگاه موضوعی مانند راهنمای کلی برای موضوعات خاص (معماری هویت‌مند، معماری ایرانی اسلامی، زمینه‌گرایی، نمای فن‌آرانه و نوین، معماری پایدار و غیره)
۱. متخصصین برای اصلاح و بازبینی فرآیند ارزیابی کمیته، بازبینی معیارها
۲. مردم برای آگاهی از خواست همگانی و ارتقای سلیقه عمومی
۳. برنامه‌ریزی و فرهنگ‌سازی برای ترویج الگوهای مناسب معماری نما

پی‌نوشت

1. Peter Buchanan
2. Christopher Alexander
3. Jones
4. Lang

فهرست منابع

- Jaworski, Adam, and Crispin Thurlow. 2010. *Semiotic Landscapes Language, Image, Space*. Bloomsbury Publishing.
- Sandac, Anna, Jacob Sandac, Marcin Brzezicki, and Andreja Kutnar. 2019. "State of the Art in Building Façades." In *Environmental Footprints and Eco-design of Products and Processes*, 1-26. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-13-3747-5_1
- Bhuyan, Md Rashed, and Ye Zhang. 2019. "a mixed methods research strategy to study children's play and urban physical environments in dhaka". *Mixed Methods Research* 14(3): 1-21. <https://doi.org/10.1177/1558689819871820>
- Buchanan, Peter. 1988. "facing up to facades". *Architecture* 188(50): 21-56.
- Cullen, Gordon. 2008. *The concise townscape*. Translated by Tabibian Manouchehr. University of Tehran. Publishing Institute. [in Persian]
- Haqgoo, Fatemeh, and Vadiheh Molla Salehi. 2019. "Recognition of identity and aesthetics criteria as effective components on the design of facades and walls of Tehran city". *Architecture* 16(3). [in Persian]
- Francis, Tibbalds. 2011. *Making people - friendly towns improving the public environment intowns and cities*. Translated by Ghasemi Marvarid. Tehran: Rosenha Publications. [in Persian]
- Hadi, Pendar. 2019. "The Rise of Phenomena in the Name of the drowing Facade". *Specialized Journal of the Iranian Urban Designers Association* 2(1).
- Shirvani, Hamid. 2019. *The Urban Design Process*. Translated by Oštadi, Fataneh, Malek Maryam. New York: new thought. [in Persian]
- Jahanshah, Pakzad. 2003. "The phenomenology of the facade of residential buildings and the developmental garlic of expectations." *Fine Arts* 14: 91-102. <https://sid.ir/paper/416721/en>
- Jahanshah, Pakzad. 2007. *Articles on Urban Design*. Shahidi Publications.
- Darke, John. 1978. *The primary generator and the design process, in New Directions in Environmental Design Research*. Washington: W.E Rogers and W.H. Ittelson.
- Punter, John, and Matthew Carmona. 2011. *The design dimension of planning: theory, content, and best practice for design policies*. Translated by Daneshpour, Reza, Basiri Mojdehi Seyed Abdul Hadi. Tehran: Tehran Municipality Information and Communication Technology Organization. [in Persian]
- Creswell, John W. 2017. *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approach*. Thousand Oaks.
- Zakavot, Kamran. 2014. *Constructive Dimensions of Environmental Quality in Urban Design*. Tehran, Azaraksh.
- Lynch, Kevin. 1994. *The design of the city and the appearance of the city*. Translated by Mazini Manouchehr. University of Tehran. [in Persian]
- Tabatabai, Malek. 2013. *Urban Walls and their Role in the Quality of the Environment*. Armanshahr.
- Khak Zand, Mohammad, Maryam Mohammadi, Fatemeh Jam, and Korosh Agha Zagheri. 2013. "Identifying the factors influencing the design of urban bodies with an emphasis on aesthetic and environmental aspects." *Urban Studies Quarterly* 3(10): 15-26. https://journals.uok.ac.ir/article_8763.html?lang=en [in Persian]
- RIBA. 1965. *Architectural Practice and Management Handbook*. London: RIBA Publications.
- Sadeghzadeh, Soheila. 2018. Iranian Urban Designers Association.
- Markus, T. A. 1969. *The role of Building performance measurement and appraisal in design method. Design Methods in Architecture*. London: Lund Humphries.

نحوه ارجاع به این مقاله

استادی، مریم، فاطمه محمدنیای قرانی، و مریم معتمدی نژاد. ۱۴۰۲. کمیته نما، چالش‌ها و دستاوردها، ارزیابی عملکرد کمیته نمای مشهد. نشریه معماری و شهرسازی آرمان شهر ۱۶(۴۳): ۱۰۵-۱۱۶.

DOI: 10.22034/AAUD.2023.334579.2646

URL: https://www.armanshahrjournal.com/article_176100.html

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the Armanshahr Architecture & Urban Development Journal. This is an open- access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License.

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

